

SHOKIR SULAYMON'S POEM "THE EASTERN GIRL": A SOCIO-PHILOSOPHICAL ANALYSIS

Aziza Murodova

Basic doctoral program

Shahrisabz State Pedagogical Institute

Shahrisabz, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Jadidism, Eastern woman, women's issue, social consciousness, awakening, modernization, gender, enlightenment, national development.

Received: 25.03.26

Accepted: 26.03.26

Published: 27.03.26

Abstract: This article provides a socio-philosophical analysis of the poem "The Eastern Girl" by the Jadid writer Shokir Sulaymon. Through the symbolic image of an Eastern woman, the poem reflects her historical and social condition, spiritual state, and role in society. The idea of "awakening" is interpreted within the framework of Jadid ideology, emphasizing women's social activity as a key factor in national development. The article also examines the interrelation of gender issues, social consciousness, and modernization processes.

SHOKIR SULAYMONNING "SHARQ QIZI" SHE'RI: IJTIMOYIY-FALSAFIY TALQIN

Aziza Murodova

Shahrisabz davlat pedagogika institutining tayanch doktoranti

Shahrisabz, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: Jadidchilik, Sharq qizi, ayol masalasi, ijtimoiy ong, uyg'onish, modernizatsiya, gender, ma'rifat, milliy taraqqiyot.

Annotatsiya: Ushbu maqolada jadid adibi Shokir Sulaymonning "Sharq qizi" she'ri ijtimoiy-falsafiy nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Asarda Sharq ayolining ramziy obrazi orqali uning tarixiy-ijtimoiy ahvoli, ma'naviy holati va jamiyatdagi o'rni yoritilgan. She'rdagi ilgari surilgan "uyg'onish" g'oyasi jadidchilik mafkurasi bilan bog'liq holda talqin etilib, ayolning ijtimoiy faolligi milliy taraqqiyotning muhim omili sifatida asoslanadi. Shuningdek, maqolada gender masalalari, ijtimoiy ong va modernizatsiya jarayonlari o'zaro bog'liqlikda tahlil qilinadi.

СТИХОТВОРЕНИЕ ШОКИРА СУЛАЙМОНА «ДЕВУШКА ВОСТОКА»: СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ

Азиза Муродова

Базовый докторант

Шахрисабзского государственного педагогического института

Шахрисабз, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: джадидизм, восточная женщина, женский вопрос, общественное сознание, пробуждение, модернизация, гендер, просвещение, национальное развитие.

Аннотация: В данной статье стихотворение джадидского поэта Шокира Сулаймона «Девушка Востока» анализируется с социально-философской точки зрения. В произведении через символический образ восточной женщины раскрываются её историко-социальное положение, духовное состояние и роль в обществе. Идея «пробуждения», выдвинутая в стихотворении, рассматривается в контексте джадидской идеологии, где активность женщины обосновывается как важный фактор национального развития. Также в статье анализируются вопросы гендера, общественного сознания и модернизации в их взаимосвязи.

Kirish. Shokir Sulaymon XX asr boshlaridagi Turkiston jadidchilik harakatining faol vakillaridan biri bo‘lib, u nafaqat shoir va adib, balki ma‘rifatparvar pedagog sifatida ham tanilgan. U 1900-yilda Qo‘qon shahrida tug‘ilgan bo‘lib, ziyoli muhitda voyaga yetgan. Uning otasi Sobirxo‘ja ilmi kishilardan bo‘lgan, onasi Tiniqoy esa o‘qimishli va oqila ayollardan edi. Shu bois Shokir Sulaymonning dastlabki ta‘lim-tarbiyasi oilada, xususan otasi qo‘lida shakllangan. Keyinchalik u Qo‘qondagi jadid muallimi Abdurahob Ibodiyning “Irfon” maktabida tahsil oladi. Mazkur maktab o‘z davri uchun ilg‘or ta‘lim tizimi asosida faoliyat yuritgan bo‘lib, yosh Shokirning dunyoqarashi va tafakkuri shakllanishida muhim o‘rin tutgan. 1912-yildan u rus-tuzem maktabida, 1917-yildan esa Orenburg shahridagi mashhur Husayniya madrasasida o‘qishni davom ettiradi. Bu madrasa nafaqat diniy, balki ijtimoiy-siyosiy fikrlar shakllangan muhim markazlardan biri bo‘lib, unda jadidchilik g‘oyalari keng targ‘ib etilgan.

Adibning ijodiy merosi ham uning ijtimoiy qarashlari bilan uzviy bog‘liqdir. Uning “To‘g‘ri emasmi?”, “Sharq qizi”, “Ochliq halokat qushi” kabi she‘rlarida Turkiston xalqining og‘ir ijtimoiy-iqtisodiy ahvoli, mustamlaka davridagi murakkab hayot manzaralari aks ettirilgan.

Shu bilan birga, “Yo‘lovchi ashulasi”, “Dengizda”, “Qizlar baxti” singari asarlarida insoniy tuyg‘ular, orzu-umid va ma‘naviy poklik tarannum etiladi.

Ana shunday ijtimoiy va ma‘rifiy qarashlar Shokir Sulaymonning “Sharq qizi” she‘rida ayniqsa yaqqol namoyon bo‘ladi. Mazkur asar orqali muallif nafaqat badiiy tasvir yaratadi, balki jamiyatdagi muhim ijtimoiy muammo – ayol masalasini ijtimoiy-falsafiy jihatdan yoritadi.

Shokir Sulaymonning “Sharq qizi” she‘ri jadid adabiyotida ayol masalasining eng ta‘sirchan va ramziy ifodalaridan biri hisoblanadi. Asar boshidan oxirigacha ramziy obrazlar, takroriy chaqiriqlar va keskin ijtimoiy baholar orqali qurilgan bo‘lib, unda Turkiston ayolining ijtimoiy holati chuqur falsafiy talqin qilinadi.

She‘rning ilk misralari:

“Sharq qizi uxlaydir...

Uyg‘ong‘usi kelmaydir.”

Bu yerda “uyqu” tushunchasi markaziy metafora sifatida namoyon bo‘ladi. Shoir oddiy biologik uyquni emas, balki ijtimoiy ongning sustligi, ma‘naviy passivlik va tarixiy jarayonlardan uzilib qolish holatini ifodalaydi. “Uyg‘ong‘usi kelmaydir” iborasi esa bu holatning majburiy emas, balki ma‘lum darajada ichki moslashuv, ko‘nikma darajasiga yetganini ko‘rsatadi.

Keyingi misralarda:

“Tegrasini qora bulut qoplasa-da,

Qizg‘onmovchi yovlar bosh uchida o‘ynasa-da...”

Bu obrazlar orqali shoir ayolning yashayotgan ijtimoiy muhitini ochib beradi. “Qora bulut” — bu zulm, jaholat va mustamlaka sharoitining ramzi bo‘lsa, “yovlar” tushunchasi keng ma‘noda ayolni ezayotgan barcha kuchlarni (patriarxal tartib, ijtimoiy tengsizlik, savodsizlik) anglatadi. Eng muhim jihati — qahramon bularni “bilmasdan, tushunmasdan, ko‘rmasdan” yashamoqda. Bu esa ijtimoiy bexabarlik va ongning cheklanganligini bildiradi.

Shoirning takroriy murojaati:

“Uyg‘on, Sharq qizi!”

— bu she‘rning ideyaviy markazidir. Bu chaqiriq individual emas, balki kollektiv xarakterga ega bo‘lib, butun Sharq ayollariga qaratilgan. Bu yerda uyg‘onish — ma‘rifatga yuzlanish, o‘zligini anglash va ijtimoiy subyektga aylanish jarayoni sifatida talqin qilinadi.

She‘rning keyingi qismida vaqt va makon o‘zgarishi tasvirlanadi:

“Xo‘rozlar qichqirdi, qushlar sayradi,

Tabiat yasharib, yangarib keladir.”

Bu tasvirlar orqali shoir tabiat uygʻonishi va ijtimoiy uygʻonish oʻrtasida qarama-qarshilik yaratadi. Tabiat yangilanmoqda, hayot davom etmoqda, ammo Sharq qizi hanuz oʻzgarishsiz qolmoqda. Bu kontrast orqali shoir jamiyatdagi nomutanosiblikni koʻrsatadi: tashqi dunyo rivojlanayotgan bir paytda ayol hanuz oʻtmishda qolib ketmoqda.

Sheʼrning eng keskin nuqtasi quyidagi satrlarda namoyon boʻladi:

“Seni uxlatqonlargʻa... laʻnat!

Seni ezdilar, tubanlatdilar, sotdilar.

Seni din otidan qul qildilar.”

Bu yerda shoir ochiq ijtimoiy tanqidga oʻtadi. “Laʻnat” soʻzining takrorlanishi emotsional kuchni oshirib, matnga publitsistik keskinlik beradi. Ayniqsa, “din otidan qul qildilar” misrasi ijtimoiy-falsafiy jihatdan muhim boʻlib, bu yerda din emas, balki uning notoʻgʻri talqini orqali ayolni qaramlikda ushlab turish tanqid qilinadi. Bu jadid tafakkuriga xos boʻlgan diniy modernizmning yorqin ifodasidir.

Shoir ayolning ahvolini yanada chuqurlashtirib, uni “oʻyinchoq”, “baxti boʻgʻilgan mavjudot” sifatida tasvirlaydi. Bu esa ayolning subyekt emas, balki obʻektga aylantirilganini koʻrsatadi.

Eng chuqur psixologik tasvir esa tush sahnasida beriladi:

“Tushida oʻzini qaygʻuli, boʻgʻiq koʻradir,

Xoʻrlangʻon, azoblangʻon koʻradir.”

Bu yerda shoir ayolning ichki olamini ochadi. U tashqi tomondan jim va itoatkor boʻlsa-da, ichki dunyosida iztirob, qoʻrquv va zulmni his qilmoqda. Bu holat ijtimoiy-falsafiy jihatdan ichki ong va tashqi ijtimoiy rol oʻrtasidagi ziddiyatni ifodalaydi.

Sheʼr oxirida Sharq yigiti obrazi paydo boʻladi:

“Yordam qoʻlin hamon choʻzadir...”

Uygʻon endi, Sharq qizi!”

Bu obraz jadid ziyolisining ramzi sifatida talqin qilinadi. U befarq emas, u kuyadi, u yordam bermoqchi. Ammo uning imkoniyatlari cheklangan. Bu orqali shoir jamiyatdagi oʻzgarish faqat tashqi yordam bilan emas, balki ichki uygʻonish orqali amalga oshishini koʻrsatadi.

Sheʼr yakunida:

“Quyosh unga yogʻdularini sochadir”

Quyosh — bu maʼrifat, ilm va haqiqat ramzi. Ammo Sharq qizi hali ham uygʻonmaydi. Bu esa asarning ochiq yakunini yaratadi: uygʻonish imkoniyati bor, lekin u hali amalga oshmagan.

Mazkur she'r orqali Shokir Sulaymon quyidagi ijtimoiy-falsafiy g'oyalarni ilgari suradi:

- Ayolning "uyqu" — bu ijtimoiy ongning sustligi va tarixiy qaramlik natijasi
- Jamiyatdagi zulm faqat tashqi emas, balki ong orqali mustahkamlangan
- Din noto'g'ri talqin qilinganda ijtimoiy nazorat vositasiga aylanadi
- Ayolning uyg'onishi — uning subyektga aylanishidir
- Milliy taraqqiyot ayolning ijtimoiy faolligisiz mumkin emas

Demak, "Sharq qizi" she'ri nafaqat badiiy asar, balki jadidchilik davrining ijtimoiy manifesti, ayol uyg'onishiga qaratilgan falsafiy chaqiriqdir.

Shokir Sulaymonning "Sharq qizi" she'ri jadid adabiyotida ayol masalasining ijtimoiy-falsafiy mohiyatini chuqur ochib beruvchi muhim asarlardan biridir. Unda ayol obrazi individual emas, balki butun Turkiston xotin-qizlarining umumlashgan timsoli sifatida talqin qilinadi. Shoir tomonidan qo'llanilgan "uyqu" metaforasi esa ayolning ijtimoiy ongidagi sustlik, tarixiy qaramlik va ma'naviy passivlikni ifodalovchi asosiy tushuncha sifatida namoyon bo'ladi.

Asarda ilgari surilgan g'oyalar shuni ko'rsatadiki, ayolning jamiyatdagi past mavqei tabiiy holat emas, balki ijtimoiy-madaniy omillar, xususan, patriarxal munosabatlar, jaholat va diniy qarashlarning noto'g'ri talqini natijasidir. Shoir ayniqsa "din nomidan qullik" g'oyasini tanqid qilish orqali ijtimoiy ongni yangilash zaruratini ilgari suradi.

She'r markazida turgan "uyg'onish" g'oyasi jadidchilik mafkurasining asosiy tamoyillaridan biri sifatida namoyon bo'ladi. Bu uyg'onish faqat ayolning emas, balki butun jamiyatning o'zligini anglash, ma'rifatga yuzlanish va tarixiy subyektga aylanish jarayonini anglatadi. Shu ma'noda, ayolning uyg'onishi millat taraqqiyotining zaruriy sharti sifatida talqin qilinadi.

Asarda Sharq yigiti obrazi orqali ziyolilarning ijtimoiy mas'uliyati ham ochib beriladi. Biroq shoir faqat tashqi yordam yetarli emasligini, haqiqiy o'zgarish ichki uyg'onish orqali yuz berishini ta'kidlaydi. Quyosh obrazi orqali berilgan ma'rifat ramzi esa bu imkoniyat mavjudligini, ammo undan foydalanish zarurligini anglatadi.

Umuman olganda, "Sharq qizi" she'ri jadidchilik davrining ayolga oid qarashlarini, uning jamiyatdagi o'rnini qayta ko'rib chiqish zaruratini va ma'rifat orqali erkinlikka erishish g'oyasini mujassam etgan muhim ijtimoiy-falsafiy manba hisoblanadi. Asar bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan bo'lib, undagi g'oyalar zamonaviy jamiyatda xotin-qizlarning ijtimoiy faolligini oshirish, ularning huquqiy va ma'naviy mavqegini mustahkamlash masalalarida muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Karimov N. 41-yilning sovuq shamoli // O‘zbekiston adabiyoti va san’ati. – Toshkent, 2004. – 20-sentyabr.
2. Uzoqov H. Qirchinidan qirqilgan alloma // Ma’rifat. – Toshkent, 1994. – 13-iyul.
3. Irzayev B. Shokir Sulaymon // Qo‘qon tarixidan lavhalar. – Toshkent: Akademiya nashri, (nashr yili). – B. 115–122.